

Невена Бянова

КОЛЕБАНИЯ В ЦЕНИТЕ И РАЗХОДИТЕ ЗА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ НА БИТОВИТЕ ПОТРЕБИТЕЛИ В ЕС

TRENDS IN EU HOUSEHOLD ELECTRICITY PRICES AND COSTS

Abstract: The present paper analyses the trends in household electricity prices and costs in the EU. The observed fluctuations in prices and costs for electricity are considered in terms of the ongoing electricity market liberalization process. Some of the reasons for the sustainable growth of electricity prices and the different share of electricity costs in EU member states are explained.

Key words: electricity market, European Union, prices, costs, households

Въведение

Енергийните продукти, като електроенергия, газ, рафинирани нефтопродукти, заемат значителна част от потребителската кошница на европейските домакинства. Като важен входящ ресурс за производството на почти всички крайни стоки и услуги, всяка промяна в техните цени има пряко въздействие върху общото равнище на цените. Поради това темата за цените на дребно на енергийните продукти и по-конкретно на електрическата енергия е предмет на постоянни дискусии.

Основна цел на започналата преди две десетилетия реформа за либерализация на електроенергийните пазари в ЕС, е въвеждането на конкуренция при производството и крайната доставка на стоката електроенергия. Съгласно либерализационния процес, отварянето на националните пазари на електроенергия следва да донесе най-големи ползи за крайните потребители посредством понижаване на цените на електрическата енергия. На европейско ниво очакванията от реформата са за сближаване на цените на електроенергията в отделните страни членки и постигане на ефективно функциониращ електроенергиен пазар, част от единния енергиен пазар на ЕС.

* * *

Настоящото изследване анализира колебанията в цените и разходите за електроенергия на домакинствата в ЕС.¹ Прави се опит да се изяснят причините за устойчивия ръст на електроенергийните цени на дребно в ЕС в противовес на понижаващите се цени на пазара на едро. Търси се връзката между протичащите реформи в електроенергийния сектор и измененията в цената на електроенергията за битовите потребители. Промяната в методологията на Евростат за представяне на цените на електроенергията, ограничава времевия период на анализа от 2008 г. до 2015 г.

Спецификата на веригата за доставка на електроенергия определя съставните компоненти на крайната цена на стоката – 1) енергия и доставка, 2) мрежови разходи, 3) такси и данъци. Те са под влияние както на действието на пазарните сили, така и на административни решения от страна на регулаторните органи.

Енергийният компонент се състои от две части: 1) цената на пазара на едро, в която влизат разходи за гориво, производство, строеж, функциониране и извеждане от експлоатация на производ-

¹ Анализът обхваща групата домакинства със средно потребление (2500 – 5000 kWh/година).

ствените централи; 2) разходите за доставка и продажба на електроенергията до крайните потребители на пазара на дребно.

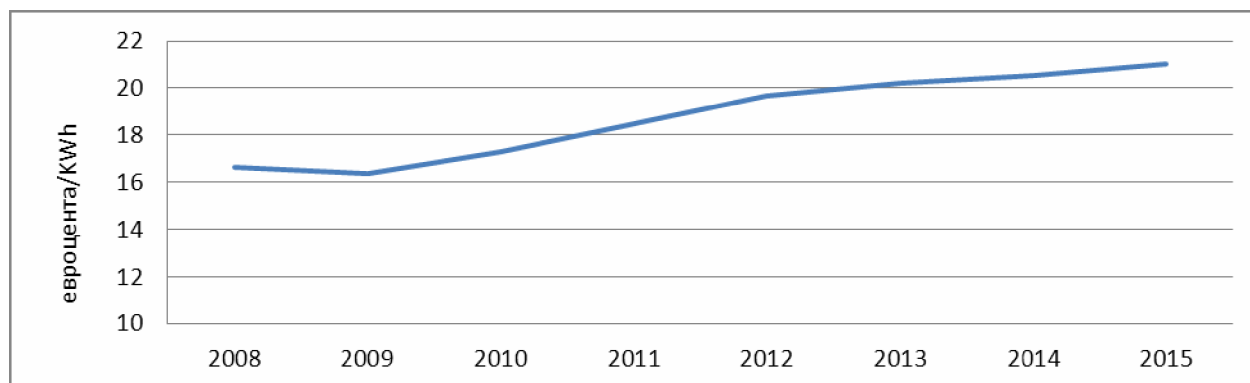
В мрежовия елемент се включват разходите за пренос и разпределение на електроенергията. Те са свързани с поддръжката, развитието и модернизацията на мрежите, както и покриването на загу бите при тяхната експлоатация. Икономическата неефективност от дублиране на електроенергийната инфраструктура обуславя монополния характер на мрежовите услуги и необходимостта от тяхното централизирано регулиране.

Третият компонент в цената на електроенергията са данъците и таксите за финансиране на енергийната политика и политиката относно изменението на климата в съответствие с целите, заложи в стратегия Европа 2020.

Действието на пазарните сили, върху крайната цена на заплащаната от домакинствата електроенергия, влияе единствено върху енергийния компонент в структурата на цената, но поради факта, че за потребителите е важна действително плащаната крайна цена, в която влизат както нерегулираният, така и регулираните компоненти, цената на електроенергията се разглежда като цяло и по компоненти.

Колебания в цените на електроенергията за битови потребители

В периода 2008–2015 г. цената на електроенергията за домакинствата със средно потребление в ЕС-28 и Норвегия² отбелязва устойчив ръст и се установява на нива от 21,05 евроцента (KW) h. Общото покачване за периода е 24%, което се равнява на средногодишен ръст от 3%.

Фигура 1. Цена на електроенергията за битови потребители в ЕС-28, 2008–2015 г.

Източник: Евростат

Зад осреднените стойности за ЕС-28 се крият значителни различия на ниво държава членка. Разгледани по страни колебанията в цените се движат в широки граници. В зависимост от провежданата политика в отделните държави членки в този осемгодишен период, увеличенията на цените на електроенергията за битови потребители варират от + 1,5% в Нидерландия до + 62% в Латвия. Има и страни, в които цените бележат спад – Унгария, Малта и Норвегия съответно с – 27%, – 25% и – 21%.

² Норвегия се включва в анализа, тъй като е страна участничка в Скандинавския пазар на електроенергия – най-големия регионален пазар на електроенергия в ЕС.

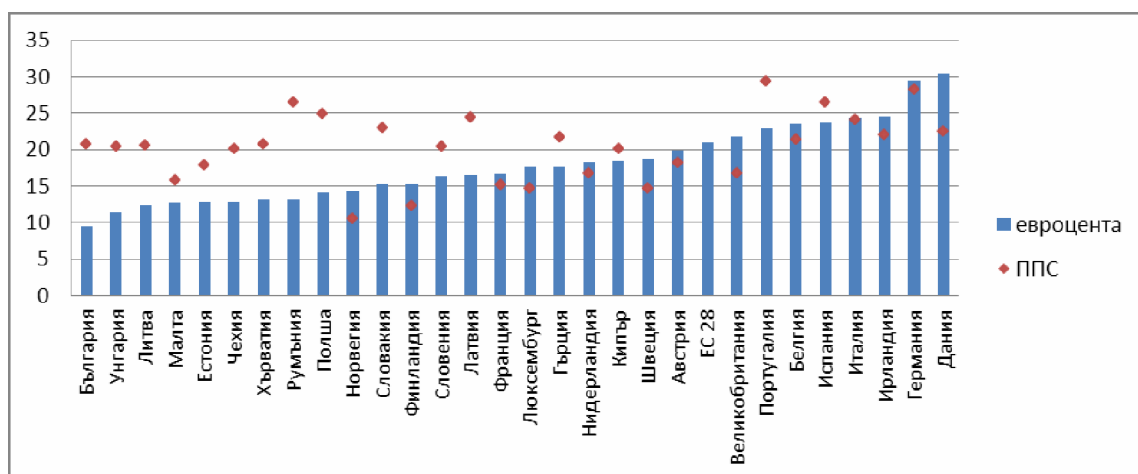

Фигура 2. Общо процентно изменение на цените на електроенергията за битови потребители за периода 2008–2015 г.

Източник: Евростат

В номинално изражение през втората половина на 2015 г. цената на електроенергията е по-висока в страните от ЕС-15. В осем от тях цените се установяват на нива над средното за ЕС-28. Най-висока е цената в Дания – 30,42 евроцента/kWh, следвана от Германия – 29,46 евроцента/kWh и Ирландия с 24,54 евроцента/kWh. Съответно най-ниски в номинално изражение са цените в някои от новите страни-членки. Сред тях на първо място е България с цена от 9,57 евроцента/kWh, Унгария – 11,45 евроцента/kWh и Литва – 12,43 евроцента/kWh.

Независимо от общата тенденция към повишаване на цените на електроенергията на европейско ниво, различията в цените между отделните национални пазари остават големи. Изследване на европейската комисия потвърждава, че в противовес на очакванията за сближаване на цените и постигане на ефективен европейски пазар, потребителите в държавите членки с най-високи цени плащат между 2,5 и 4 пъти по-високи цени от тези в страните с най-ниска цена³.

Графика 3. Цена на електроенергията за битови потребители в ЕС-28 и Норвегия през втората половина на 2015 г. (евроцента/KWh и ППС/KWh)

Източник: Евростат

³ ЕС, Energy prices and costs in Europe SWD(2014) 20 final/2, p. 4.

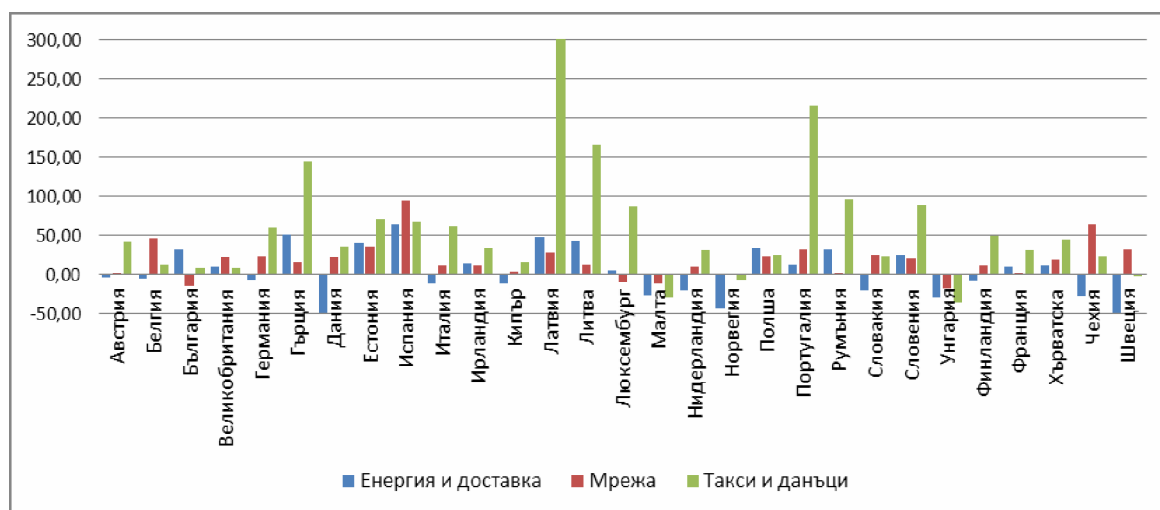
Подреждането на страните спрямо цената на електроенергията на дребно, изчислена по ППС, значително се променя. Сред страните с най-високи цени начело застават Португалия, Германия и Румъния. България от страните с най-ниска в номинално изражение цена, се нарежда на 14 място изпреварена от Великобритания, Франция, Австрия, Чехия и Полша. Най-ниски са цените в Скандинавските страни – Норвегия, Финландия и Швеция.

За по-пълно представяне на различията в цените на битовите потребители в отделните страни-членки на ЕС и тяхната връзка с провежданата политика от страна на държавите, цените са разгледани и спрямо техните съставни компоненти. Анализът разкрива основната движеща сила на промените в цените.

През анализирания осемгодишен период, за разлика от цените на дребно, при цените на едро се наблюдава сближаване и понижаване в рамките на 35-45%. Предпоставка за това е водената от ЕС политика за насърчаване на конкуренцията, посредством обединяване на националните пазари на електроенергия, отделяне на производството от преноса, намаление в цените на въглеродните емисии и увеличаване на производствените мощности с ниски оперативни разходи – вятърни, соларни централи, в допълнение към съществуващите ядрени и водни електроцентрали.⁴

Отчетеното общо понижение в цените на едро би следвало да се отрази върху енергийната компонента на цените на дребно. Съответно и върху крайната цена на електроенергията за битови потребители. Данните за изменението на цените по компоненти показват противоречива тенденция. Средно за ЕС намалението на енергийния компонент в цените на дребно не е реципрочно на регистрирания спад в цените на едро. За разглеждания период понижението в енергийния компонент на цените на дребно е едва 7%.⁵ Най-голямо е намалението в страните с развити пазари на едро и дребно – Дания и Швеция с 50%, Норвегия с 44%, Унгария и Чехия с 29%. За разлика от тях, значително увеличение на енергийния компонент се регистрира в Испания с 64%, Гърция с 50%, Латвия 47%, Литва 42%, Полша, България и Румъния с 33%.

Ниският процент на намаление при енергийния компонент на цените на дребно е индикатор за слабата ценова конкуренция на националните пазари на дребно. В допълнение към липсата на ефективни стоки заместители и нееластичното търсене на електроенергия спрямо цената, неконкурентният пазар на дребно позволява доставчиците да не прехвърлят намалението в цените на едро върху енергийния компонент на цените на дребно. Регулирането на цените на дребно, практика която продължава да се прилага в почти половината държави-членки, допълнително ограничава конкуренцията на пазарите на дребно, като обезсърчава навлизането на конкуренти на пазара и осъществяването на инвестиции.

Графика 4. Процентно изменение на цената на електроенергията за битови потребители по компоненти за периода 2008–2015 г.

Източник: Евростат и изчисления на автора

⁴ EC, Energy prices and costs in Europe SWD(2014) 20 final/2, p. 4.

⁵ Eurelectric, Retail pricing for a cost-effective transition to a low-carbon power system, 2016, p. 14.

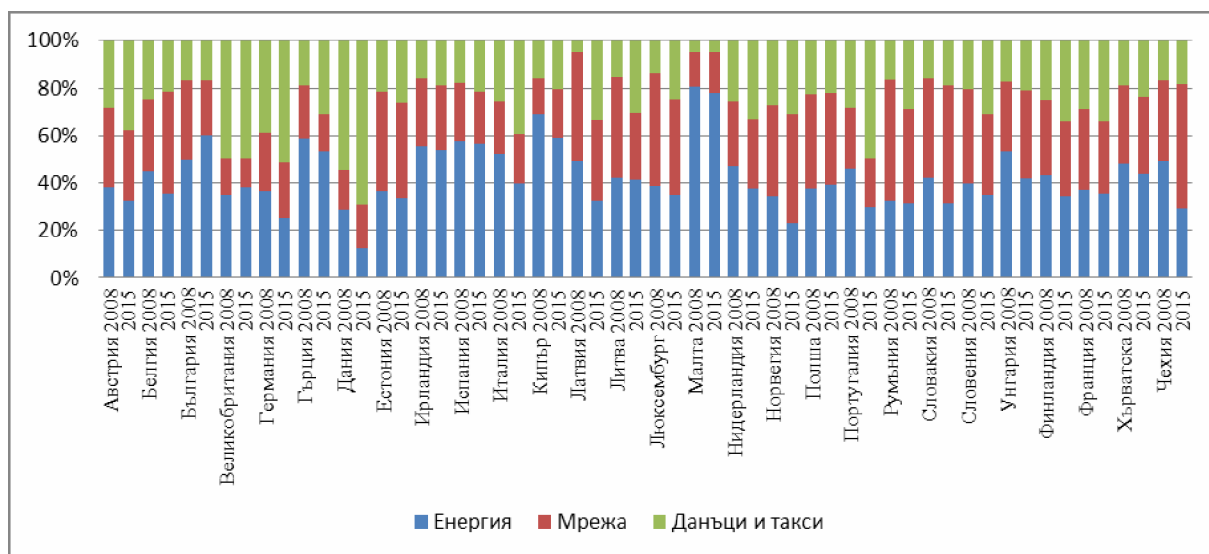
За същия интервал от време разходите за мрежови услуги средно за ЕС се повишават средно с 18,5% за битовите потребители. Най-голям е ръстът на мрежовия компонент в Испания с 95%, Чехия с 65%, Белгия с 47%, Кипър с 26% и Словакия с 20%. Страните, в които се постига намаление са съответно Унгария с – 17%, България с – 15% и Малта с – 11%.

Устойчивият ръст на този компонент в цената на домакинствата се дължи основно на разходите за поддръжане на мрежата и загубите при разпределението на електроенергията, които могат да бъдат смекчени чрез по-добро управление на системата. Наблюдаваните колебания са резултат и от силно различаващите се национални политики по отношение на регулирането на мрежовите тарифи и практиките за разпределение на разходите.

За периода 2008 – 2015 г. най-голям е ръстът на данъците и таксите, включени в цената на електроенергията, средно за ЕС с 60%. Сред страните членки се откроява Латвия, при която данъците и таксите са нараснали 5 пъти и от 5% дял в крайната цена през 2008 г. вече съставляват 35% през 2015 г. Значително е увеличението и в Португалия – 216%, Литва – 167%, Гърция с 144%, Румъния – 97%.

В резултат на разгледаните промени към второто полугодие на 2015 г. страните членки се характеризират с много различна структурата на цените. От 2008 г. насам, в резултат на измененията, средно за ЕС относителният дял на енергийния елемент в крайната цена на електроенергията за битовите потребители намалява от 45% през 2008 г. до 37% през 2015 г. Той остава сравнително висок в Малта, Великобритания и България съответно 78%, 62% и 60%. Най-нисък е в Дания 12%, Швеция и Норвегия – 22% и 23%.

Относителният дял на разходите за пренос и разпределение, както и техните абсолютни стойности, варират в големи граници между страните членки. Средно за ЕС техните нива се колебаят около 26% от крайната цена. Най-голям е относителният дял на компонента мрежа в Чехия 53%, Словакия 50%, Норвегия 46%. Най-нисък е в Гърция 16%, Малта 17% и Дания 18%.

Фигура 5. Относителен дял на компонентите в цената на електроенергията за битови потребители през 2008 г. и 2015 г.

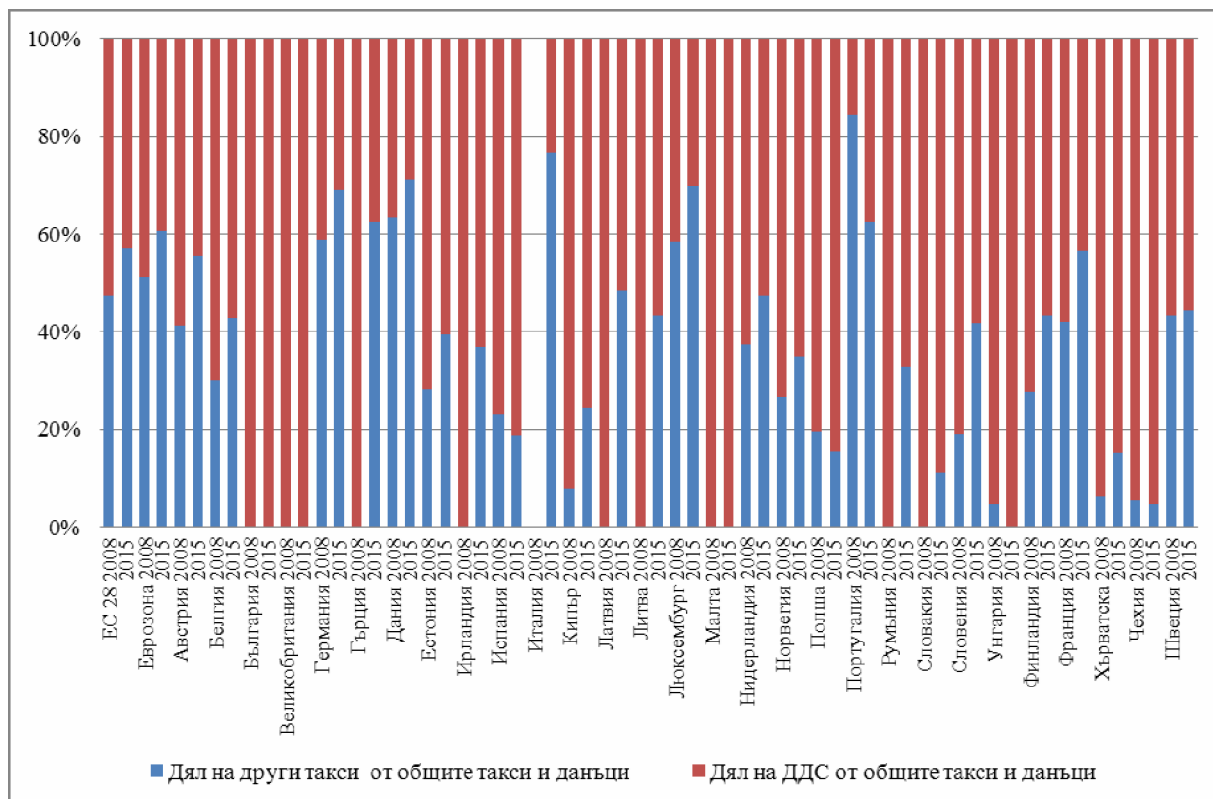
Източник: Евростат и изчисления на автора

Постигнатото намаление на относителния дял на енергийния компонент се компенсира от значително увеличение на дела на данъците и таксите, включени в цената на електроенергията. Спрямо останалите елементи в крайната цена на стоката, данъците и таксите за финансиране на енергийната политика на страните са се увеличили значително. Липсата на изискване за хармонизиране на таксите на ниво ЕС, позволява всяка страна самостоятелно да определя техните равнища, с което различията в крайните цени на националните пазари се задълбочават.

В процентно отношение данъците и таксите настигат и дори изпреварват разходите за мрежови услуги. През 2015 г. средно за ЕС техният относителен дял нараства на 36% от крайната сметка спрямо 29% през 2008 г. За второто полугодие на 2015 г. Дания, Германия и Португалия се открояват

като страни с най-висок дял на данъците и таксите в цената на електроенергията за битови потребители съответно със 70%, 52% и 50%. Страните с най-нисък относителен дял на данъците в крайната цена са Малта и Великобритания – 5%, България – 17% и Чехия – 18%.

В рамките на този елемент може да се направи разграничение между общите данъчни мерки върху електроенергията като ДДС и таксите, отнасящи се до покриване на разходи за развитие на политиката по енергетика и климат. Изчисленията показват, че в по-голяма част от страните ръстът на данъчната тежест се дължи основно на покачващия се размер на таксите, в това число такси за покриване на разходите за производство на електроенергия от ВЕИ и високоефективно комбинирано производство. Увеличаващият се дял на непазарните елементи в крайната цена на електроенергията за бита допълнително затруднява действието на пазарния механизъм и изпращането на правилни ценови сигнали към потребителите.

Фигура 6. Дял на ДДС и други такси и данъци в общия компонент такси и данъци

Източник: Евростат и изчисления на автора

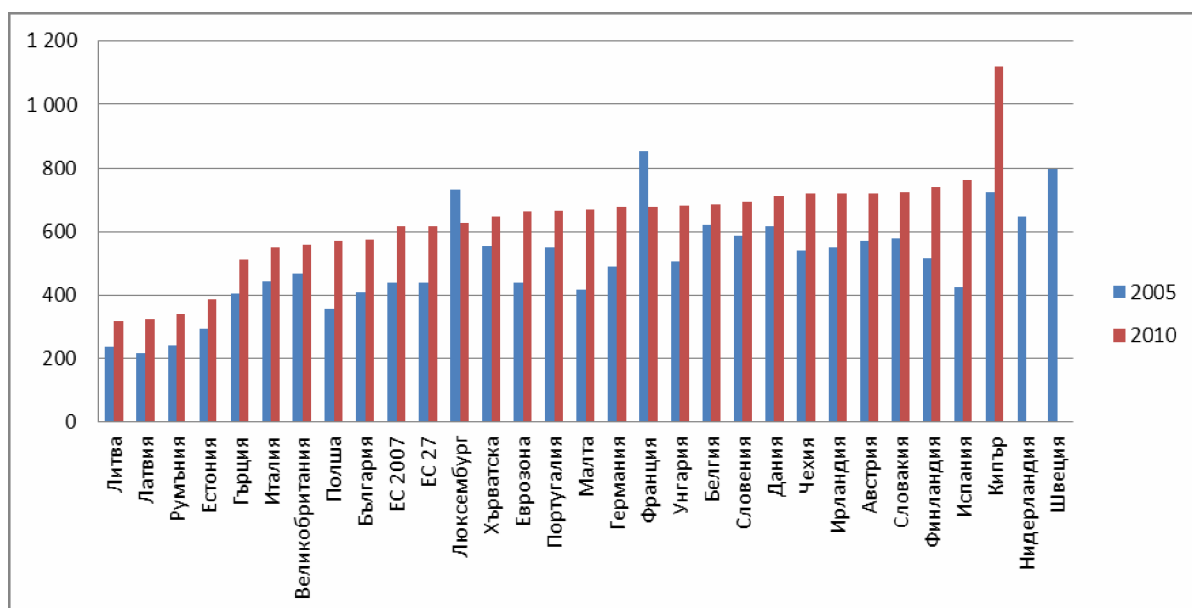
Колебания в разходите за електроенергия на битовите потребители

Цените на електроенергията като категория на пазара са само частичен показател за състоянието на пазара и ползите или загубите за потребителите. За домакинствата по-важен е ефектът, който промените в цените на електроенергията оказват върху разходите за електроенергия, тъй като те отразяват реално платената от тях сума.

Проведено изследване от ЕСМЕ Consortium през 2010 г. доказва, че независимо от запазване на общото равнище на потребление на електроенергия от домакинствата в ЕС-28, средните разходи за електроенергия на домакинствата се увеличават.⁶ През 2010 г. спрямо 2005 г. средните разходи на домакинствата за потребление на електроенергия, изчислени по ППС нарастват с над 60% в Испания, Малта и Полша и с над 40% в България и Румъния.⁷

⁶ ЕСМЕ, The functioning of Retail electricity markets for consumers in EU, 2010, p. 358.

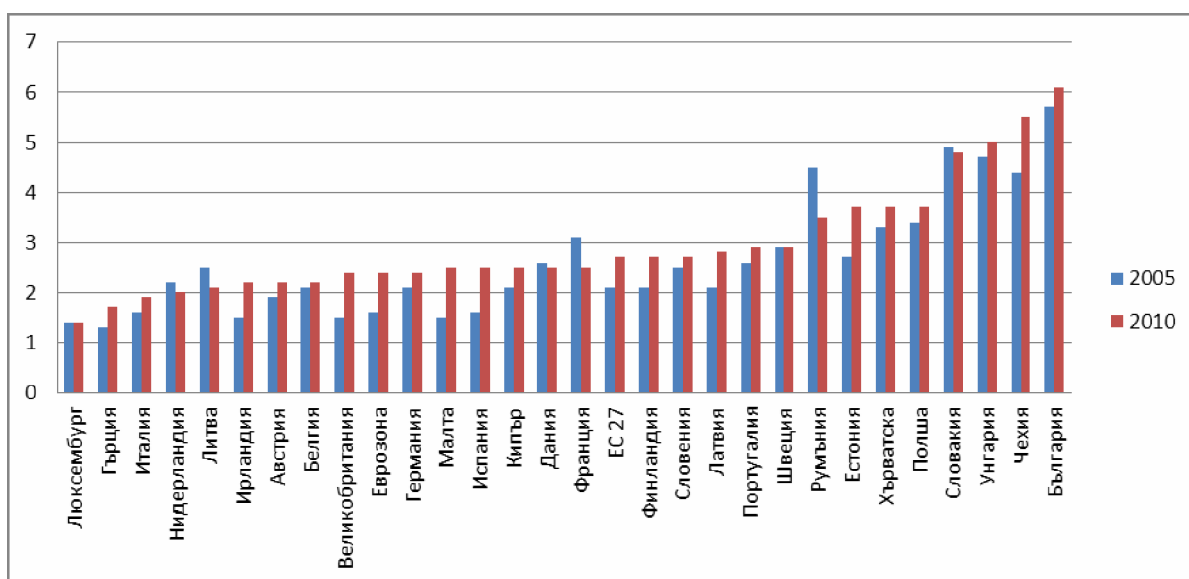
⁷ Посочените данни са за различни години спрямо изследвания времеви период на ценовите колебания, тъй като Евростат публикува данни за разходите на домакинствата веднъж на 5 години.

Фигура 7. Средни разходи на домакинствата за потребление на електроенергия по ППС

Източник: Евростат

Сравнението на дела на разходите за електроенергия в общите потребителски разходи дава допълнителна яснота за съществуващите различия между държавите в ЕС. И през двете години, за които са публикувани данни, процентът от общите разходи, който домакинствата заделят за електроенергия е най-висок в България. През 2010 г. той нараства значително над средното европейско ниво от 2,7%, достигайки 6,1%. Най-нисък се запазва в Люксембург и Гърция съответно 1,4% и 1,7%.

Фигура 8. Дял от разходите на домакинствата, отделен за електроенергия

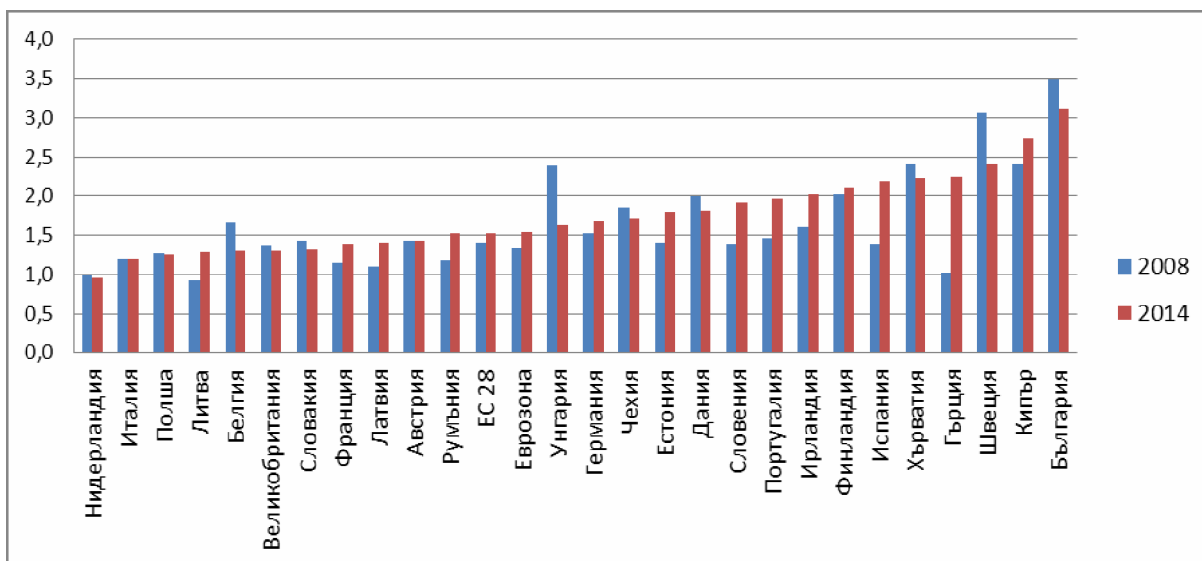
Източник: Евростат и изчисления на автора

Представени и като процент от располагаемия доход на домакинствата, разходите за електроенергия остават най-високи в България.⁸ Делът от располагаемия доход на потребителите в България,

⁸ Относителният дял на разходите за електроенергия от располагаемия доход на потребителите е изчислен като съотношение между:

$$\frac{\text{Цени на електроенергията по ППС} \times \text{Крайно потребление на електроенергия от домакинствата}}{\text{Разполагаем доход на човек от населението по ППС} \times \text{Общ брой на населението}}$$

отделен за електроенергия, е два пъти по-висок от средния за ЕС. През 2014 г. спрямо 2008 г. неговият дял е намалял от 3,5% на 3,1%, което е значително над средното за ЕС ниво от 1,5%.

Фигура 9. Дял от разполагаемия доход на домакинствата отделен за електроенергия

Източник: Евростат и изчисления на автора

В основата на парадокса относителният дял на разходите за електроенергия на домакинство да е най-висок в България, страната с най-ниската в номинално изражение цена на електроенергията, са ниските доходи на глава от населението. Те са със 71% по-ниски от средното за ЕС ниво. Швеция е на второ място по дял на разходите за електроенергия от дохода на домакинствата, но причина за това е завишеното потребление на електроенергия на човек от населението – 158% над средното за ЕС ниво.⁹

Заклучение

На база анализа се очертават няколко ключови тенденции:

- наличие на слаба връзка между цените на електроенергията на пазарите на едро и дребно. На фона на намаляващите цени на пазарите на едро, цените за битови потребители отбелязват ръст;
- липса на единна цена на електроенергията на пазарите на дребно в ЕС. Независимо от общата тенденция на покачване на цените, различията между най-високите и най-ниските цени на електроенергията в ЕС се задълбочават;
- ръст на относителния дял на непазарните елементи в крайната цена на електроенергията за битови потребители в резултат от водени неефективни национални политики;
- повишаване на разходите за електроенергия, като процент от потребителските разходи.

Постигането на реално функциониращи електроенергийни пазари на дребно, като предпоставка за изграждане на ефективен вътрешен енергиен пазар, се оказва труднопостижима задача. Крайните потребителите, които следва да извлекат максимална полза от либерализацията на пазара, на практика заплащат за провеждане на реформата посредством налаганите им по-високи данъци и такси в цената на електроенергията. Съществуващите различия в социално-икономическото развитие на страните членки са допълнителна пречка за изграждането на единен европейски електроенергиен пазар.

ЛИТЕРАТУРА

1. ЕС, Energy prices and costs in Europe SWD(2014) 20 final/2, p. 4.
2. ECME, The functioning of Retail electricity markets for consumers in EU, 2010, p. 358.
3. EURELECTRIC, Retail pricing for a cost-effective transition to a low-carbon power system, 2016, p. 14.

⁹ ECME, The functioning of Retail electricity markets for consumers in EU, 2010, p. 358.